

Т.В. Момот, д-р екон. наук (ХНАМГ, Харків)

К.Ю. Величко, ст. викл. (ХДУХТ, Харків)

Л.Л. Носач, асист. (ХДУХТ, Харків)

**СТРАТЕГІЯ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ
ЯК ВАЖЛИВОГО ЧИННИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ**

Розглянуто аспекти підвищення концентрації виробництва в Україні як важливого чинника забезпечення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки та її зростання на інноваційних засадах.

Рассмотрены аспекты повышения концентрации производства в Украине как существенного фактора обеспечения международной конкурентоспособности национальной экономики и ее роста на инновационных обра- зующих.

Examine the increasing concentration of production in Ukraine as an important factor in ensuring the international competitiveness of national economy and its growth based on innovation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В Україні активного розвитку набувають процеси, які свідчать про консолідацію капіталів, а саме, процеси злиття та поглинання. Якщо у 2005 р. сукупний обсяг злиття та поглинання склав 2,3 мільярдів доларів (без урахування приватизаційних угод), то у 2006 р. він досяг майже 4,8 мільярдів доларів США, з яких на приватизаційні угоди за вартістю припадало менше ніж 1% ринку. Найбільша кількість угод (24%, обсяг угод 1,7 мільярдів доларів США) припала на сектор фінансових послуг, на 2-му місці промислове виробництво (відповідно, 23%, 358 мільйонів доларів США). Найбільш активно процеси корпоративізації спостерігаються у металургійній галузі. У металургії за 2006 р. укладено 6 угод вартістю 300 мільйонів доларів США. На думку експертів ринку, з огляду на питому вагу цієї галузі в національній економіці, це дуже мало. На світовому ринку злиттів і поглинань у 2007 р. обсяг угод зріс до 4,4 трильйонів доларів США. При цьому в Україні сума угод на такому ринку різко підвищилась, склавши 14,5 мільярдів доларів США [3, с. 81-82]. Для багатьох вітчизняних підприємств злиття або поглинання стають важливими елементами

стратегії їх майбутнього розвитку, що є особливо важливим для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності України на засадах інноваційного розвитку та становлення суб'єктів господарювання з високим рівнем концентрації виробництва, який відповідає загальносвітовим тенденціям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика концентрації та централізації капіталу, а також аспекти регулювання цього процесу знайшли своє відображення в працях таких зарубіжних фахівців, як Баумоль В., Бейн Дж., Брейлі Р., Вільямсон О., Коуз Р., Росс Д., Стіглер Дж., Тіроль Ж., Харбергер, російських — Авдашева С., Владимірова І., Іванова Ю., Ленського Є., Мільнер Б., Радигіна О., Розанова Н., Рудика Н. Аспекти концентрації капіталу досліджувались в працях українських науковців: Базилевича В., Бланка І., Гальчинського А., Гейця В., Костусева О., Кузьміна О., Пасхавера О. Дослідженням особливостей формування сучасного розвитку корпоративних структур, присвячені наукові праці С. Білоусова, П. Буряка, М. Деркача, А. Козаченка, А. Костіна, М. Крупка, Г. Паламарчука, О. Паламарчука, Л. Руденка, О. Шевчук та ін. Проте, такі дослідження, як правило, загально розкривають теоретичні аспекти концентрації та централізації капіталу, які побудовані на аналізі практики зарубіжних країн у сфері регулювання цього процесу.

Мета та завдання статті. У працях вітчизняних науковців аспекти забезпечення міжнародної конкурентоспроможності корпоративного сектора не знайшли суттєвого відображення. На нашу думку, для забезпечення захисту національних інтересів в умовах посилення процесів глобалізації на світових ринках необхідним є модернізація формування вітчизняних товаровиробників. Тому важливим є інтеграційне трансформування організаційної побудови української економіки, спрямоване на посилення взаємодії її суб'єктів та на об'єднання їх ресурсів. Вихід на світові ринки корпоративних українських підприємств може бути здійснений лише при розробці нових методологічних підходів у плануванні та управлінні, які поєднують стратегічні інтереси держави, галузей і підприємств, як експортерів, так і імпортерів вітчизняної продукції.

Метою статті є вивчення та обґрунтування науково-методологічних засад формування політики держави у сфері концентрації та централізації капіталу, сучасних методів та механізмів її практичної реалізації в економіці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Форми суспільної організації виробництва — це важлива складова системи економічних передумов розміщення продуктивних сил. Взагалі, таких форм нарахо-

вуться чотири: концентрація, спеціалізація, кооперування та комбінування. Розвиток сучасної економіки характеризується безперервними процесами концентрації виробництва, практичною реалізацією яких є збільшення розмірів господарських структур, утворення ТНК, поширення злиттів та поглинань компаній, а також формування стратегічних альянсів. Концентрація виробництва як організаційно-економічна форма суспільного поділу праці проявляється в досягненні певного обсягу чи масштабу спеціалізованих підрозділів загальної кооперації виробництва. Під концентрацією капіталу мають на увазі збільшення його розміру внаслідок капіталізації додаткової вартості.

Сьогодні, конкурентоспроможність фірми почали безпосередньо пов'язувати з її належністю до тієї чи іншої системи взаємодії підприємств. Якщо раніше ефективність окремої господарської організації визначалась через співвідношення її затрат і одержаних результатів, то тепер основним чинником впливу на цю ефективність є взаємодія фірми з контрагентами, тобто процес інтегрування. Поширення інтеграційних процесів передбачає, насамперед, посилення технологічних і відтворювальних взаємозв'язків щодо випуску кінцевої продукції, об'єднання підприємств з однаковою цілеспрямованістю та створення на цій основі ефективних організаційних структур інтегрованого типу. В умовах національної економіки інтеграційна компонента має враховуватись під час реструктуризації окремих підприємств. У свою чергу, об'єднання підприємств має прискорити їх адаптацію до вимог ринку, дасть змогу уникнути прорахунків в умовах ускладнення виробничої та комерційної діяльності, поліпшити ресурсне забезпечення для структурної перебудови виробництва та його технічного переоснащення, а також одержати від інтеграційної взаємодії синергійний ефект, тобто зростання ефективної діяльності внаслідок об'єднання, інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему [6, с. 44-46].

Таким чином, невідкладним є питання реформування існуючих корпоративних структур. Необхідно перейти від аморфних утворень типу конгломератів (об'єднання підприємств, не пов'язаних між собою виробничими зв'язками) до більш однорідних структур з чіткими організаційно-правовими обмеженнями. У розвинених країнах в останні десятиліття почали поширюватись нові процеси, зворотні диверсифікації та пов'язані з розформуванням конгломератів, звільненням компаній від непрофільних виробництв і концентрацією зусиль на основних видах діяльності.

За останні роки обсяг щорічних нових надходжень прямого іноземного інвестування в Україну мав тенденцію до збільшення (за

умов економічної кризи цей показник у 2009 році значно знизився). Проте, в незначному обсязі Україна залучає інвестиції великих стратегічних інвесторів – відомих транснаціональних корпорацій, здебільшого переважають невеликі інвестиційні проекти або проекти, які пов'язані з поглинанням українських фірм. Безумовно, що прихід таких капіталів на вітчизняний ринок частіше має обмежений потенціал впливу на розвиток інновацій та наукових розробок, підвищення якості людських ресурсів, перспективи експортної діяльності.

В Україні спостерігається чітка тенденція щодо формування потужних виробничих структур, яке відбувається різними шляхами - на основі укрупнення виробничих та науково-виробничих об'єднань (ВО "Топаз", корпорація "Родон" та ін.) або створення нових виробничих систем (АТ "Оболонь", "Сармат") та великих виробничо-фінансових систем (АТ "Укрпідшипник", концерн "Енерго" та ін.).

Формування в Україні корпоративних бізнес-груп (групи "УкрСиббанк", "Приватбанк", "Укрпромінвест") свідчить про посилення тенденції інтеграційних процесів у різних секторах національної економіки. У перспективі, за наявності сприятливого законодавчого поля на основі таких бізнес-груп, в Україні можуть бути створені потужні корпоративні структури. Такі великі корпоративні об'єднання завойовують у країні якісні конкурентні переваги шляхом використання ефекту масштабу, який виражається у цільових перевагах і достатній диференціації продукції в межах конкретного сегменту ринку.

За даними Держкомстату України, у 2007 р. великі підприємства склали всього 1% загальної кількості промислових підприємств, середні – 17,6%, а малі – 81,4%. При цьому найвища питома вага великих підприємств спостерігалась у таких галузях та виробництвах, як виробництво та розподіл газу (17,6%), виробництво труб (15,5%), виробництво чавуну, сталі та феросплавів (15%), виробництво та розподіл електроенергії (10,7%), видобування паливно-енергетичних корисних копалин (7,8%), металургія (7%), виробництво кольорових металів (6%). У машинобудуванні на великі підприємства припадало лише 1,2% [8, с. 56]. Серед найвідоміших ТНК, що відкрили дочірні компанії, філії та спільні підприємства в Україні, слід відзначити шведсько-швейцарський концерн ASEA-Brown Boveri (ABB) в електротехнічній галузі, SKF – у машинобудівній, Tetra-Pak – пакувальній, Procter&Gamble, Dow Chemical Company – у хімічній, «Лукойл» – у нафтопереробній. У тютюновій промисловості домінують інвестиції відомих американських та британських ТНК Reynolds, Philip Morris Inc., British American Tobacco. У харчовій індустрії функціонують дочірні підприємства концернів: Kraft Jacobs Sushard, Nestle, Coca-

Cola, Cardill. Безумовно, капіталізація вітчизняних компаній є значно меншою порівняно з розмірами капіталів західних компаній в аналогічних галузях. Вважається, що в цілому національна економіка та її окремі галузі й корпорації мають відносно невисокий рівень концентрації виробництва та капіталу. Недостатній рівень концентрації виробництва є однією з причин низької рентабельності продукції промислових підприємств та її подальшого зниження.

Для багатьох вітчизняних підприємств злиття або поглинання стають важливими елементами стратегії їх майбутнього розвитку. Вагомим результатом угоди про злиття або поглинання можуть стати значні податкові переваги (наприклад, у Франції держава наполегливо і послідовно сприяє становленню (коли відбувається злиття або поглинання) великих виробничих комплексів шляхом надання податкових пільг).

У розвитку процесів економічної концентрації в Україні спостерігаються певні тенденції, до яких, можна віднести:

- формування великих вертикально інтегрованих структур, які прагнуть встановити контроль над підприємствами, що забезпечують весь технологічний цикл виробництва продукції, а також її наступну реалізацію;
- значний обсяг угод, які можна віднести до конгломератного типу, коли учасники угод не мають конкретних економічних взаємовідносин;
- розміщення інвестицій у сусідніх регіонах у формі створення дочірніх підприємств або придбання акцій (часток) у статутному капіталі суб'єктів господарювання, що опосередковано свідчить про розвиток міжрегіонального обміну (товару й капіталу), підвищення "відкритості" товарних ринків, посилення конкуренції;
- придбання власності у регіонах комерційними організаціями з великих промислових центрів;
- придбання основних засобів та купівля акцій підприємств-банкрутів;
- розширення практики придбання контрольних пакетів акцій великих господарських суб'єктів через підставних осіб.

Крім того, ми вважаємо, що дедалі важливішу роль у зростанні національної економіки та консолідації капіталів відіграють промислово-фінансові корпорації (ПФК). ПФК можуть стати засобом підвищення керованості економікою, її збалансованості та динамічності. На їх базі можна досягти раціонального об'єднання зусиль держави щодо регулювання економічних процесів у поєднанні з розвитком підприємницької ініціативи, а також становлення раціональних взаємозв'язків

підприємств [2, с. 82-90]. Світовий досвід показує, що реорганізація підприємств та об'єднання їх у великі промислово-фінансові корпорації істотно скорочують витрати на конкурентну боротьбу, а також підвищують передбачуваність динаміки цін. До таких корпоративних структур слід віднести концерни "Норд" та "Стірол", Новокраматорський машинобудівний завод, "Мотор Січ" та ін. І цей процес в Україні набирає темпів. Так, наприклад, Міністерство промислової політики України об'єднало чотири профільних підприємства в єдину корпорацію енергомашинобудування "Укренергомаш" з метою вивести її у світові лідери галузі.

Промислово-фінансові корпорації зосередили значну частину виробництва у низці галузей вітчизняної промисловості. Так, наприклад, частка ПФК "Інтерпайп" займає у загальному обсягу виробництва феросплавів – 80%, трубної промисловості – 60% і нафтової – 60%. На ФПГ "Приват" припадає виробництво – 60% продукції гірничо-збагачувальної промисловості [5, с. 22-29]. У коксохімічній промисловості питома вага ФПГ "Систем Кепітал Менеджмент" досягає – 40%, а ФПГ "Індустріальний Союз Донбасу" – 20%. У виробництві хімічної продукції на ФПГ "УкрСиббанк" припадає – 40%, а на ФПГ "Приват" – 30%. ФПГ "Приват" зосередила також 21% виробництва продукції машинобудування [5, с. 22-29].

Невідкладним постає також питання реформування існуючих ФПГ. Характерною рисою українських ФПГ є надмірна диверсифікація бізнесу, що перешкоджає запровадженню ефективних сучасних методів організації та управління, тим самим знижує їх конкурентоспроможність на світовому ринку. Проте, в останні десятиріччя у розвинених країнах почали поширюватися нові процеси, протилежні диверсифікації, пов'язані з розформуванням конгломератів, звільненням компаній від непрофільних виробництв і концентрацією їх зусиль на основних видах діяльності.

Стосовно становлення холдингових компаній, то в Україні вони почали виникати внаслідок приватизації державних підприємств. Номінальна вартість державної частки акціонерних товариств, заснованих міністерствами у процесі корпоратизації державних підприємств, становить 2,34 мільярда гривень, тобто 6,8% [8, с. 65]. На 1 січня 2008 року в Реєстрі корпоративних прав держави обліковується 31 національна акціонерна та державна холдингова компанії (НАК і ДХК), що створені спеціальними рішеннями Президента й уряду України та у статутному капіталі яких є державна частка. Загальний обсяг чистого доходу господарських товариств, НАК і ДХК, частка держави у статутному капіталі

яких понад 50 %, на 1 січня 2008 року становила 36 253,9 мільйонів гривень. [8, с. 65].

Аналізуючи діяльність недержавних холдингових компаній, треба зауважити, що вона характеризується певною обмеженістю щодо отримання інформації. Разом із тим досвід існування холдингових компаній в Україні свідчить про те, що найефективнішою є їх діяльність в галузях із високою концентрацією виробництва (наприклад, у металургії, машинобудуванні), таких, які є природними монополіями (енергетика), або де відбувається конгломеративна інтеграція підприємств, об'єднаних спільним технологічним ланцюжком (нафтовидобувна та нафтопереробна галузі). Останнім часом у діяльності українських корпорацій холдингового типу з'явилися певні ознаки глобальності, що дає підстави для віднесення їх до категорії транснаціональних корпорацій (ТНК) у процесі становлення. На практиці функціонує ТНК "Зеніт" (у галузі аерокосмічних технологій), яка має всі ознаки такої структури. Активніше процес проникнення міжнародних ТНК в економіку України відбувається через афілійовані компанії та фірми. Такі корпорації проникають в енергетику, кольорову металургію, засоби масової інформації, фінансові та торговельно-посередницькі структури.

Висновки. Українські бізнес-групи далеко не повністю відповідають сучасним загальносвітовим тенденціям організаційного розвитку виробництва, вирішенню питань підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Зосередження окремих підприємств в одному об'єднанні нерідко не має необхідної технологічної основи, а також не пов'язане із взаємодією бізнесів, їх синергією. Проте, світові економічні тенденції спрямовані нині на створення великих виробничих комплексів, транснаціональних корпорацій. При цьому зазначимо, що в зарубіжних країнах, коли формується великий виробничий комплекс (ТНК), антимонопольне законодавство відступає на другий план, а на перше місце висуваються, насамперед, інтереси держави. Ці положення особливо актуальні для України. Для реалізації цих завдань необхідно на державному рівні здійснити комплекс заходів:

- прийняти Податковий кодекс, закон «Про корпорації». Ці законодавчі акти сприятимуть створенню великих корпоративних структур;

- не подрібнювати великі виробничі комплекси, а навпаки — укрупнювати їх методом злиття або поглинання, а на цій основі створювати промислові, фінансово-промислові групи та інші великі господарські структури. Це дасть можливість витіснити посередницькі

структури або ж залучити їх до виробничого процесу як структурні підрозділи знов утворюваних великих господарських суб'єктів;

– прийняти закон про пільгове оподаткування (на певний період часу) великих виробничих комплексів, що створюються методом злиття або поглинання.

Перелічені пропозиції, на нашу думку, дадуть можливість для розвитку та формування великих виробничих комплексів, стійких до економічних потрясінь.

Список літератури

1. Грищенко А. Актуальні проблеми формування інвестиційного клімату для ТНК[Текст]/А.Грищенко//Зб. наук. пр./Відп. ред. В.Е.Новицький. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2005. – С. 183-196.

2. Грищенко А. Вплив ТНК на формування обличчя національної економіки України[Текст]/А.Грищенко// Зб. наук. пр./Відп. ред. В. Е. Новицький. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2003. – С. 82-90.

3. Гаврилук О.В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України[Текст]/О.В. Гаврилук // Фінанси України. 2008. – №3. – с. 81- 82.

4. Паламарчук Г.П. Проблеми концентрації виробництва в Україні [Текст]/Г. П. Паламарчук// Економіка України. – 2008. №11. – с. 38– 44.

5. Савельєва Т. Проблеми розвитку великих корпоративних структур в економіці України[Текст]/Т. Савельєва // Персонал. – 2007. – №2. – с. 22– 29.

6. Паламарчук Г. Трансформування організаційних структур в економіці України[Текст]/Г. Паламарчук, О. Паламарчук// Економіка України. – 2005. – №12. – с.40– 46.

7. Семенов А. А. Транснациональные корпорации как международно-диверсифицированные экономические системы[Текст]/ А.А. Семенов// Вісн. Донецьк. унту. Сер. В «Економіка і право» –2001. – №1 – 2. –с. 21-29.

8. Статистичний щорічник України за 2007 р. [Текст]/Держкомстат України//К. – 2007. – с. 56, 65, 83.

Отримано 30.09.2009. ХДУХТ, Харків.

© Т.В. Момот, К.Ю. Величко, Л.Л. Носач, 2009.